

Summary

O.M.Halus

Conceptual Bases of Management of the Process of Adaptation of the Person in the Conditions of High School Reforming

Conceptual bases of management of the process of adaptation of the person in the conditions of high school reforming are considered in the article. Theoretical positions of native and foreign scientists in which the essence of process of adaptation of the person has been revealed are analysed.

Key words: concept, adaptation of the person, high school.

Дата надходження статті

„5” травня 2008 р.

УДК 37.013.42 + 37.017.7 (045)

Г.С.ГАМРЕЦЬКА,

кандидат філософських наук, доцент
(м.Хмельницький)

ПРОБЛЕМИ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ВИКЛАДАЧІВ КУРСУ „Я І СУСПІЛЬСТВО”

У статті актуалізовано проблему соціогуманітарної освіти майбутніх учителів початкової школи як викладачів курсу „Я і суспільство”. На основі практичного досвіду визначаються важливі складники у системі підготовки педагога, спроможного реалізувати завдання розвивально-діяльній моделі навчання у початковій школі засобами громадянської освіти.

Ключові слова: підготовка вчителя початкових класів, громадянська освіта, соціогуманітарна освіта, методика викладання курсу громадянської освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Серед завдань педагогічної освіти чільне місце займає проблема підготовки педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток школяра як особистості і найвищої цінності суспільства. Вчителю належить провідна роль в освіті, адже він допомагає становленню громадянина, зміцненню інтелектуального та духовного потенціалу нації. Інша обставина, яка актуалізує тему статті, стосується практики підготовки вчителя початкової ланки освіти до викладання запровадженого у 3-4 класах нового курсу „Я і суспільство”. Навчальний курс є частиною широкої програми громадянської освіти, яка, крім цього, передбачає також насичення громадянознавчим елементом змісту шкільної освіти з різних предметів, організацію позакласної та позашкільної діяльності, організацію шкільного життя, що сприятиме засвоєнню учнями зразків демократичної поведінки, позитивного досвіду громадянських дій. Громадянська освіта як окремий курс продовжує суспільствознавчу складову початкової освіти і спрямовується на соціалізацію особистості молодшого школяра, його громадянське зростання. Змістове наповнення курсу має зосередити учня на усвідомленні суті взаємовідносин людини і суспільства, набутті демократичних цінностей, адекватному випробуванні різноманітних соціальних ролей, засвоєнні еталонів поведінки.

Запровадження громадянської освіти у початкових класах зумовило потребу у розробці курсу методики її викладання, спрямовану на озброєння майбутніх учителів теорією і практикою навчання молодших школярів у процесі вивчення суспільствознавчої складової курсу „Я і Україна”; реалізацію завдань освітньої галузі „Людина і світ” Державного стандарту початкової загальної освіти, що забезпечуватиме удосконалення якості підготовки педагогічних кадрів в Україні. Необхідність підготовки майбутнього педагога до реалізації цілей громадянської освіти актуалізує також проблему його соціогуманітарної освіти як компоненти фахової підготовки.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Педагогічна думка має значний досвід щодо визначення шляхів і засобів підготовки високоякісних фахівців. Література за темою дослідження охоплює широкий спектр проблем професійного становлення педагога. Значний інтерес мають праці вчених, які торкаються питання про місце світоглядної підготовки в системі педагогічної освіти. Серед них – І.Підласий, О.Сухомлинська, С.Трипольська, Л.Хомич і інші. Різні аспекти професійної підготовки вчителів розглядали Ю.Бабанський, П.Спірін, О.Щербаков. Загальні проблеми становлення педагога та його професійної адаптації вивчали В.Король, О.Мороз. Розвиток творчої активності у процесі професійного становлення педагога досліджували Ю.Кулюткін, Н.Маклаков, Н.Шадриков, Г.Харламов. Проблему формування активної професійної позиції у майбутніх педагогів вивчали Л.Красовська та С.Щербина. Аналізом аксіологічного підходу до проблеми

педагогічної культури займалися В.Гриньова та Н.Ігнатенко. Питання підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності досліджували П.Півненко та М.Сергеев. В роботах В.Абраменкової, О.Воробйова, Т.Горбатенко, І.Дубова, О.Киричука, М.Кондратьєва, Г.Куценко, А.Маркової, Т.Нетчиної показано роль особистості вчителя, стилю його діяльності, впливу організованої дії на результативність педагогічного процесу.

Заслужують на увагу різноаспектні дослідження фахової підготовки вчителів початкової школи, здійснені науковцями Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії: І.Дарманською, І.Слоневською, О.Шквир, Н.Казаковою, В.Плахтій, О.Суховірським, Л.Дубіною, Г.Ткачук.

Формулювання цілей статті... Методологічні та методичні позиції названих дослідників в цілому адекватно характеризують основні підходи до визначення критеріїв ефективності підготовки майбутніх педагогів до окремих видів педагогічної діяльності. Проте певного додаткового дослідження потребують питання щодо ролі соціогуманітарної освіти у підготовці майбутніх учителів початкової школи до викладання курсу „Я і суспільство”. Метою даної статті є визначення складників у системі підготовки педагога, спроможного реалізувати завдання розвивально-діяльнісної моделі навчання у початковій школі засобами громадянської освіти.

Виклад основного матеріалу... Як було зазначено, поява у царині педагогічних дисциплін методики викладання громадянської освіти зумовлена запровадженням у початковій школі курсу „Я і суспільство”. Протягом чотирьох років викладання в основному визначено мету фахової методики, її зміст, форми, засоби, методи та прийоми навчання, які забезпечують реалізацію завдань суспільствознавчої пропедевтики у початковій школі та сприяють становленню молодшого школяра як громадянина-патріота.

Важливою вимогою щодо підготовки вчителя як викладача курсу „Я і суспільство” є його достатній рівень соціогуманітарних знань. Адже навчаючи молодших школярів суспільствознавству, вчитель повинен сприяти формуванню у малого українця потреби до пізнання світу та людини в ньому як соціальної і біологічної істоти; вихованню патріотизму, поваги до Української держави, її символіки, свідомого бажання зробити свій внесок у становлення України як демократичної заможної держави; забезпечувати творення передумов для усвідомленого сприйняття і засвоєння соціальних та морально-правових норм, історичних, національно-культурних традицій українського народу.

Для реалізації зазначених цілей вчитель повинен бути відповідно підготовлений. З огляду на те, що часто дитячі запитання співзвучні за наївністю з тими, що звучали кілька тисячоліть тому в східній чи грецькій філософії, накопичене професійною філософією багатство може бути використане вчителем початкової школи в наданні допомоги дитині у її інтелектуальному пошуку. Соціогуманітарна освіта, важливим складником якої є філософія, забезпечує основу кваліфікації вчителя — його вміння до синтезу, інтеграції різнорідних знань, навичок, умінь з метою розв'язування актуальних проблем життєтворчості. Вона сприяє формуванню професійного мислення фахівця за умови, якщо вивчення суспільних дисциплін супроводжується виробленням навичок рефлексивного мислення і доведенням знань студентів до рівня особистісного сенсу, а не просто загальних знань; перетворенням цих знань в засіб орієнтації особистості, в тому числі в її професійній діяльності. Нині вчитель не має можливості чекати готових рішень, він повинен знаходитися в стані напруженого пошуку, бути здатним до розв'язання педагогічних завдань і проблем на рівні їх глобального осмислення. Вчителі-практики змушені самі вирішувати найскладніші завдання, які не потребують зволікання. Тому рівень професійного потенціалу педагога визначається, в першу чергу, рівнем його світоглядної підготовки.

Чи виконує сучасна соціогуманітарна освіта роль невід'ємного складника професійної підготовки майбутнього педагога? У пошуках відповіді на зазначене питання нами було проведено дослідження для виявлення рівня сформованості соціогуманітарних знань як вузлів інтеграційного руху в курсі громадянської освіти. Студентам третього-четвертого курсів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії було запропоновано тестові завдання, виконання яких мали засвідчити ступінь їх теоретичної підготовки до викладання курсу „Я і суспільство”. Аналіз результатів тестування підтвердив наше припущення щодо невміння студентів використовувати набуті знання суспільних дисциплін у своїй практичній діяльності. Зокрема, завдання, яке передбачало висловити своє розуміння настанов матері Терези для учнів 4 класу, було виконано не на належному рівні. Четвертокурсники обмежувалися кількома загальними фразами, які, на нашу думку, були скоріше демонстрацією їхніх літературних здібностей. Насправді, вони демонстрували відсутність спроможності до рефлексії, що було підтверджено під час педагогічної практики (тема уроку: „Радість життя”, 4 клас). Крайцями виявилися відповіді студентів щодо трактування деяких етичних понять (ввічливість, щедрість, доброта, милосердя, делікатність тощо). Пояснення запропонованих людських чеснот і вад давалися чітко, з адаптацією їх до умов початкової школи. Виконання студентами тестових завдань продемонстрували також слабкі знання фактичного матеріалу з історії, правознавства, географії.

Отже, як показало дослідження та власний досвід керівництва педагогічною практикою, сучасна соціогуманітарна освіта недостатньо зорієнтована на можливості й потреби фахівців відповідно до

середовища їхньої професійної діяльності. Звідси – потреба її теоретико-методологічної переорієнтації, яка має відбуватися на засадах принципів інтеграції, гуманістичної спрямованості, світоглядного плюралізму та діалогічної взаємодії, що, в свою чергу, забезпечуватиме її ефективність у процесі підготовки вчителя до виконання функцій суспільствознавця у початковій ланці освіти.

Зокрема, певної переорієнтації вимагає знаннева складова соціогуманітарної освіти. Це зумовлено тим, що у цій галузі освіти продовжується культивування лінійного мислення відповідним змістом навчальних предметів і стилем підручників. У навчальних закладах має місце тенденція до не виправдано вузької спеціалізації навчання, обмеження годин на гуманітарні й загальноосвітні дисципліни, схематизація і формалізація викладання й оцінки знань. Панування у вищій школі гностичного підходу означає те, що знання залишаються основною метою освіти. Вони ж повинні стати засобом становлення професіонала.

Переорієнтація початкової школи на розвивально-діяльнісну модель навчання зумовлює відповідну підготовку вчителя, здатного реалізувати завдання даної моделі. Вище зазначене стосується також підготовки вчителя до викладання курсу „Я і суспільство” (Громадянська освіта). Тому важливою складовою теоретичної підготовки майбутніх учителів до викладання громадянської освіти є усвідомлення ними наступних методологічних засад курсу „Я і суспільство”:

- гуманістичні орієнтири конструювання соціальної дійсності у процесі вивчення суспільствознавчої складової дисципліни „Я і Україна”;
- світоглядний плюралізм як основа діалогічної взаємодії суб'єктів громадянської освіти;
- традицієзнавчий підхід у викладанні курсу „Я і суспільство”;
- інтеграція знань та уявлень у змісті громадянської освіти.

Аналізу зазначених засад присвячується година лекційного заняття у курсі фахової методики. Це обумовлено тією обставиною, що майбутні педагоги повинні мати достатній рівень методологічної культури, а, отже, усвідомлення ними методологічних засад курсу громадянської освіти сприятиме її підвищенню. На занятті викладач зазначає, що провідною засадою громадянської освіти є її гуманістична спрямованість, котра означає: проблема людини є головною проблемою освоєння соціальної дійсності; інтереси людини, її щастя, добробут, здоров'я, благополуччя – понад усе, незалежно від того, яка проблема розглядається. Гуманістична спрямованість громадянської освіти у початкових класах реалізується через:

- персоніфікацію соціальних процесів (на противагу соціальним схематизмам), що здійснюється шляхом звернення до долі близьких дітям людей (рідних, земляків);
- показ дитини як рівноправного учасника суспільних процесів, як частинки соціуму.

Наступною методологічною засадою визначається світоглядний плюралізм, тобто можливість по-різному сприймати, осмислювати і оцінювати навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності; визначати і сприймати своє місце й призначення у ньому. Світоглядний плюралізм як визначальна передумова діалогічно-комунікативної спрямованості громадянської освіти сприяє трансформації освітньої системи в напрямку до формування суб'єкт-суб'єктних відносин. Світоглядний плюралізм у громадянській освіті реалізується через:

- розвиток у школярів критичного мислення;
- діалогізацію навчання;
- утвердження толерантності у взаємостосунках (формування в учнів здатності бачити самого себе у взаємозалежності з іншими та розуміння необхідності враховувати пріоритети й цінності інших);
- використання життєвого досвіду дітей.

Традицієзнавчий підхід у громадянській освіті реалізується через усвідомлене сприйняття і засвоєння історичних, національно-культурних традицій; виховання шанобливого ставлення до національних святинь; дослідження родинних та шкільних традицій.

Необхідність дотримання принципу інтеграції зумовлена тим фактом, що курс громадянської освіти за своєю суттю є інтегрованим. Він включає наступні знання суспільствознавчої галузі: філософія („Радість життя”, „Людське я”), етика („Людські чесноти”), історія („Звідки походить назва нашої країни?”), історія культури („Культурна спадщина народу”), релігієзнавство („Релігійні свята”), правознавство („Права й обов'язки громадянина”), народознавство („Знаймо і шануймо символи свого краю”).

З огляду на те, що достатній рівень соціогуманітарних знань є необхідним елементом підготовки до викладання курсу „Я і суспільство”, робота з адаптації складних суспільствознавчих понять та уявлень до умов початкової ланки освіти має бути важливим складником у процесі вивчення різних методичних аспектів викладання зазначеного курсу. Зрозуміло, що ця робота бере початок у процесі викладання фундаментальних дисциплін суспільного циклу: історії, філософії, релігієзнавства, правознавства, культурології, етики та естетики тощо.

Зробимо наголос, що в основу вирішення організаційно-педагогічних проблем переорієнтації соціогуманітарної освіти на можливості й потреби фахівців початкової школи, на нашу думку, мають бути покладені наступні принципи:

- принцип безперервності, що передбачає соціогуманітарну освіту студентів від першого до останнього курсу з поступовим ускладненням завдань; він забезпечує вивчення і послідовне закріплення знань в тісному взаємозв'язку усіх суспільних дисциплін;
- гнучкість соціогуманітарної освіти студентів дозволяє здійснювати коригування чи оновлення навчальних планів, робочих програм кафедри, навчального матеріалу з суспільствознавчої проблематики;
- практична спрямованість соціогуманітарної освіти забезпечує формування у майбутніх фахівців навичок та умінь використовувати знання при вирішенні конкретних педагогічних завдань;
- згідно з принципом комплексності, безперервність соціогуманітарної освіти досягається поєднанням історичних, філософських, соціально-політичних, культурологічних, релігієзнавчих питань при викладанні різних соціально-гуманітарних дисциплін.

Реалізація зазначених принципів потребує формування певних організаційно-педагогічних умов. Звернення до положень вітчизняної дидактики дало можливість виокремити та адаптувати до специфіки соціогуманітарної освіти вчителя наступні умови забезпечення інтеграції навчання:

- Об'єктивні: узгодженість учбових планів і робочих програм з метою запобігання дублювання матеріалу в процесі викладання дисциплін; відображення зв'язків у навчальних посібниках, відпрацювання теорії інтеграції щодо циклу суспільних дисциплін, розробка системи методичних прийомів встановлення зв'язків, управління процесом інтеграції навчання.
- Суб'єктивні: ознайомлення викладачів зі змістом програм і підручників суміжних дисциплін (узгодження питання забезпечення літературою з тем, що є спільними для кількох дисциплін), єдність навчально-виховних дій викладачів (поширення практики написання рефератів та дипломних робіт, які б враховували різні аспекти досліджуваної проблеми, проведення інтегрованих занять), сумісна методична робота викладачів (проведення спільних методологічних семінарів кафедр з тем, що є дотичними), взаємовідвідування занять, сумісне планування реалізації інтеграції навчання, систематичність їх здійснення.

Зазначимо, що інтеграція, яка відбувається на організаційно-педагогічному рівні (міжпредметні зв'язки, проведення інтегрованих уроків), не може бути самоціллю. Важливішим є її світоглядний аспект — формування в особистості міждисциплінарної свідомості. У контексті проблеми, що розглядається у даній статті, міждисциплінарна свідомість майбутнього викладача інтегрованого курсу „Я і суспільство” має бути основою для реалізації його завдань з формування у молодших школярів ціннісних орієнтацій у різноманітних галузях життя.

Важливе місце у системі роботи з підвищення рівня соціогуманітарної освіти майбутніх учителів початкової школи займають заняття з методики викладання громадянської освіти. За умов кредитно-модульної системи навчання у змісті названої дисципліни значний обсяг аудиторних занять складають практичні, особливо — у змістовому модулі № 3 „Методика формування суспільствознавчих уявлень”. Завдання, розроблені для практичних робіт, спрямовані на розвиток у майбутніх учителів умінь та навичок з використання методів та прийомів навчання, які б забезпечували формування у молодших школярів суспільствознавчих уявлень, системи установок та цінностей, що повинна підготувати громадян до життя в умовах демократії. За приклад можуть слугувати завдання наступного змісту.

- Здійснити „методичну експертизу” варіантів роботи над формуванням уявлень у молодших школярів про головні історичні події вітчизняної історії (3 клас, тема уроку „Державні свята в Україні”).
- Скласти фрагмент уроку, за допомогою якого продемонструвати методику роботи над поняттям „Київська Русь”.
- Здійснити „методичну експертизу” статті „Великий дім — держава, лад у ньому — Закон” (підручник „Я і Україна”, 3 клас).

Іншим напрямом роботи з удосконалення теоретичної підготовки майбутніх учителів до викладання курсу „Я і суспільство” є систематизація різноманітних дидактичних матеріалів у методичних посібниках: „Історичне краєзнавство у початковій школі”, „Вузли інтеграційного руху в курсі громадянської освіти”, „Дитячі періодичні видання на уроках громадянської освіти” тощо. Зокрема, посібник „Вузли інтеграційного руху в курсі громадянської освіти” включає: орієнтовне календарне планування курсу „Я і суспільство”; таблицю, у якій відображено міжпредметні зв'язки на уроках громадянської освіти; інформацію для практиканта, яка може бути адаптована до умов початкової ланки освіти (основні правопорушення, поширені серед дітей; права і обов'язки громадянина; державні символи України; звідки походить назва нашої країни; походження назв наших міст; славетні українці, доля яких пов'язана з нашим містом; скорботний календар української мови; що називають „Уманським дивом”; культурно-історичні пам'ятки України; господарська діяльність людей у нашому місті; державні, релігійні та народні свята в Україні; художні ремесла). Дидактичні матеріали даного посібника є

проміжною ланкою між теоретичним засвоєнням соціогуманітарних знань та їх практичним застосуванням у реальних умовах початкової школи.

Таким чином, актуалізація соціогуманітарних знань студентів сприяє підвищенню теоретичного рівня підготовки студентів до реалізації цілей громадянської освіти. Значення такої роботи на заняттях з методики викладання дисципліни підсилюється тією обставиною, що у навчальному плані педагогічного навчального закладу не передбачено вивчення адаптованого до умов початкової школи курсу суспільствознавчого спрямування, як це відбувається, наприклад, у галузі природознавства („Основи природознавства”) чи літератури („Дитяча література”).

Висновки... У вищих педагогічних навчальних закладах при викладанні методики громадянської освіти необхідно створити таку систему навчальної роботи, яка б сприяла удосконаленню підготовки майбутніх учителів початкових класів. З цією метою потрібно осучаснити й удосконалити також і зміст соціогуманітарної освіти. Зміст підготовки майбутніх учителів початкової школи до викладання курсу „Я і суспільство” має включати теоретичний та практичний компоненти. В межах теоретичного компоненту слід виокремити: соціогуманітарну освіту, вивчення організаційно-педагогічного забезпечення шкільної дисципліни, формування методологічної та методичної культури майбутнього вчителя. Практичний компонент передбачає закріплення і поглиблення теоретичних знань студентів; формування педагогічних умінь і навичок, професійно значимих якостей особистості; вивчення передового і новаторського педагогічного досвіду, нових технологій навчання; формування педагогічних інтересів, здібностей, потреб у педагогічній самоосвіті; розвиток творчого підходу до педагогічної діяльності. Серед педагогічних умов, які забезпечують формування теоретичного і практичного компонентів – актуалізація соціогуманітарних знань та їх адаптація до умов початкової школи, здійснення міжпредметних зв'язків, використання інноваційних технологій навчання, доцільна організація самостійної роботи студентів, єдність педагогічної теорії і практики. Удосконалення соціогуманітарної освіти та фахової методики забезпечуватиме підготовку майбутнього педагога, спроможного реалізувати завдання розвивально-діяльної моделі навчання у початковій школі засобами громадянської освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Афанасьев Ю.Л. Проблема философско-методологического обеспечения формирования профессиональной осведомленности молодого фахівця // Філософія освіти в сучасній Україні: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (1-3 лютого 1996). – К.: ІЗМН, 1997. – С. 192-194.
2. Гамрецька Г.С. Теоретико-методологічні засади історіософської підготовки педагога в контексті модернізації вітчизняної освіти // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 188- 196.
3. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 3-4 класи. К.: „Початкова школа”. – 2003. – 296 с.
4. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів // Початкова школа. – 2001. – № 7. – С. 1-4.
5. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. – К.: „Магістр-S”, 1998. – 200 с.

Анотація

Г.С.Гамрецька

Проблеми соціогуманітарного образования будучих учителів начальної школи как преподавателей курса „Я и общество”

В статті автор акцентує увагу на проблемі соціогуманітарного образования будучих учителів начальної школи как преподавателей курса „Я и общество”. На основі практичного опыта определяются важные составляющие в системе подготовки педагога, способного реализовать задачи развивающе-деятельностной модели обучения в начальній школі средствами гражданского образования.

Ключевые слова: *подготовка учителя начальных классов, гражданское образование, соціогуманітарное образование, методика преподавания курса гражданского образования.*

Summary

G.S.Gamrets'ka

The Problems of Socio-Humanitarian Education of the Teachers of Primary School as the Lecturers of the Course „I and society”

The author makes an emphasis on the problem of socio-humanitarian education of the future teachers of primary school as the lecturers of the course „I and society”. On the basis of practical experience the important components in the system of pedagogical training are determined.

Key words: *teachers' of primary school training, citizen education, socio-humanitarian education, methods of teaching of citizen education course.*

Дата надходження статті

„6” лютого 2008 р.